

ΠΟΛΥΤΡΟΠΗ ΑΡΜΟΝΙΑ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΕΜΠΤΗ 22 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΠΕΝΤΕ (5)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

ΟΜΑΔΑ Α'

ΘΕΜΑ Α1

Εθνικές γαίες : Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νεοελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητά του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». «Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους «επαναστατικώ δικαίω». Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). (Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα).

Μεγάλη Ιδέα : Σε αντίθεση με το αγγλικό, στο γαλλικό κόμμα ήταν ευρέως διαδεδομένη η άποψη για απελευθέρωση του αλύτρωτου ελληνισμού με πολεμικές ενέργειες, το συντομότερο δυνατόν. Η πρόοδος του εκτός των εθνικών συνόρων ελληνισμού ταλάνιζε το μικρό βασίλειο. Ενίσχυε την αντίληψη ότι το υπάρχον κράτος δεν ήταν παρά μια ημιτελής κατασκευή, τα θεμέλια για κάτι μεγαλύτερο. Από αυτήν την αντίληψη εκπορεύθηκε η Μεγάλη Ιδέα, την οποία το 1844 ο Κωλέττης διατύπωσε με σαφήνεια στην Εθνοσυνέλευση: Το βασίλειο αποτελούσε μόνο ένα μικρό φτωχό μέρος της Ελλάδας. Το σημαντικότερο βρισκόταν υπό οθωμανική κατοχή και θα έπρεπε όλες οι δυνάμεις του έθνους να διατεθούν για την απελευθέρωση αυτού του τμήματος. Συνεπώς, το εθνικό όραμα θα ολοκληρωνόταν με σημαντική διεύρυνση συνόρων.

Κόμμα Γ. Θεοτόκη : Από τα αντιβενιζελικά κόμματα, πιο αδιάλλακτα ήταν τα κόμματα του Δημητρίου Ράλλη και του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ενώ το κόμμα του Γεωργίου Θεοτόκη ήταν πιο διαλλακτικό. Το κόμμα του Γ. Θεοτόκη ήταν πιο μετριοπαθές από τα άλλα δύο και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.

ΘΕΜΑ Α2

- α.** Η ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα ακολούθησε ρυθμούς ανάλογους με τους ρυθμούς ανάπτυξης της διεθνούς εμπορικής κίνησης. «**Λάθος**»
- β.** Η άφιξη των Βαυαρών στην Ελλάδα το 1832 συνοδεύτηκε από τη σύναψη νέων δανείων. «**Σωστό**»
- γ.** Στη Στερεά Ελλάδα επί Τουρκοκρατίας φορείς της πατρωνίας ήταν οικογένειες προκρίτων. «**Λάθος**»
- δ.** Κατά την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου το αγγλικό κόμμα αύξησε την επιρροή του στην Ελλάδα. «**Λάθος**»
- ε.** Μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Δραγούμη (1910) δόθηκε στον Βενιζέλο εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. «**Σωστό**»

ΘΕΜΑ Β1

Στην οικονομική πολιτική οι απόψεις των κομμάτων δεν διέφεραν σχεδόν καθόλου. Οι υλικές καταστροφές που προκάλεσε ο πόλεμος ήταν τεράστιες και χρειαζόταν κρατική παρέμβαση με έργα υποδομής. Όλα τα κόμματα συμφωνούσαν να στηριχθεί η οικονομία της χώρας στην αγροτική και βιοτεχνική παραγωγή, στο εμπόριο και τη ναυτιλία. Αυτό που τα απασχολούσε στον τομέα της οικονομικής πολιτικής αφορούσε τη νομοθεσία που σχετιζόταν με δασμούς και φόρους, την προώθηση του συγκοινωνιακού δικτύου, την προστασία του από ληστές και πειρατές και την υποστήριξη της Εθνικής Τράπεζας, η οποία ιδρύθηκε το 1841.

Πάντως, τα κόμματα δεν είχαν ακόμη σαφή οργανωτική δομή και προγράμματα δράσης. Ούτως ή άλλως στην Καποδιστριακή και Οθωνική περίοδο (έως την ψήφιση του συντάγματος του 1844) δεν υπήρχε σύνταγμα ούτε διαδικασίες συλλογικές, π.χ. εκλογές, οι οποίες προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο λειτουργίας των κομμάτων. Σε ακραίες περιπτώσεις τα κόμματα κατέφευγαν στη χρήση επαναστατικής βίας, για να καταστήσουν σαφή την αντίθεσή τους σε επιλογές της κυβέρνησης.

ΘΕΜΑ Β2

Στη διάρκεια του 18ου αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου και σε νησιά. Η δραστηριότητα αυτή ευνοήθηκε από διάφορες συγκυρίες, και ιδιαίτερα από την έξοδο της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα και το εμπόριο που αναπτύχθηκε στα λιμάνια της περιοχής (λ.χ. στην Οδησό) και της Μεσογείου. Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα χριστιανικά –ελληνικά– πλοία προστατεύονταν από τη ρωσική ισχύ και έτσι ευνοήθηκε η ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους. Λίγο αργότερα, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους

πολέμους, ευνοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία. Η διάσπαση του ηπειρωτικού αποκλεισμού, τον οποίο είχε επιβάλει το αγγλικό ναυτικό στα γαλλικά λιμάνια, έφερε μεγάλα κέρδη, ενώ ταυτόχρονα η εξαφάνιση των γαλλικών πλοίων από την Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησε κενά, που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οι Έλληνες.

ΟΜΑΔΑ Β΄

ΘΕΜΑ Γ1

Στο σύνταγμα του 1844 κατοχυρωνόταν, με ελάχιστους περιορισμούς, το δικαίωμα της άμεσης καθολικής ψηφοφορίας για τον ανδρικό πληθυσμό. Η Ήβη Μαυρομούστακου αναφέρει ότι το εκλογικό δικαίωμα ρυθμίστηκε με το νόμο της 18^{ης} Μαρτίου 1844 από την Α΄ Εθνική Συνέλευση. Σύμφωνα λοιπόν με αυτόν αναγνωριζόταν το εκλογικό δικαίωμα σε όλους τους άρρενες Έλληνες, που είχαν γεννηθεί εντός της ελληνικής επικρατείας και σε εκείνους που είχαν πολιτογραφηθεί Έλληνες βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας, ήταν άνω των 25 ετών και κατείχαν περιουσία, κινητή ή ακίνητη, που τους απέφερε προσόδους και υπόκειτο σε φορολογία στην περιφέρεια, όπου ασκούσαν το εκλογικό τους δικαίωμα, ή εντός αυτής της περιφέρειας ασκούσαν οποιοδήποτε επάγγελμα ή άλλη ανεξάρτητο επιτήδευμα. Η παραπάνω ρύθμιση αποτέλεσε παγκόσμια πρωτοπορία, αν αναλογιστεί κανείς ότι στην Ελλάδα του 1844 ψήφιζαν σχεδόν όλοι οι ενήλικοι άνδρες, με εξαίρεση τους οικόσιτους υπηρέτες και τους μαθητευόμενους τεχνίτες και αν λάβει υπόψη ότι την ίδια εποχή σύμφωνα με το κείμενο β΄ π.χ. στη Βρετανία δικαίωμα ψήφου είχε ένας στους 12 πολίτες ενώ στη Γαλλία 170.000 πολίτες σε σύνολο 32 εκατομμυρίων κατοίκων! Ακόμη καθορίστηκε και η εκλογική διαδικασία σύμφωνα με την οποία οι εκλογείς μπορούσαν να δώσουν θετική ψήφο σε όσους υποψηφίους ήθελαν, συμπληρώνοντας ψηφοδέλτια, ακόμη και διαφορετικών Συνδυασμών,

Πάντως μέχρι σήμερα προκαλεί εντύπωση η εισαγωγή μιας τέτοιας ριζοσπαστικής ρύθμισης σε ένα, κατά τα άλλα, συντηρητικό πολίτευμα. Μπορεί ωστόσο να γίνει κατανοητή ιδωμένη μέσα από το πρίσμα της ελληνικής δημοκρατικής παράδοσης. Η σημασία του δικαιώματος της καθολικής ψηφοφορίας ήταν μεγάλη, καθώς δημιούργησε νέους όρους για την πολιτική και κομματική δράση, ανοίγοντας ευρύ πεδίο για τη συμμετοχή πολιτών και κομμάτων στο δημόσιο βίο, ενώ διευκολύνθηκε και η διεκδίκηση συμφερόντων. Αυτή τη σημασία αναδεικνύει το β΄ παράθεμα, όπου τονίζεται όχι μόνο η συμμετοχή του λαού στην πολιτική ζωή (στοιχείο που αναφέρει και το σχολικό βιβλίο) αλλά και η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας με την ψήφο των πολιτών. Βαθμιαία μέσα από την καθολική ψηφοφορία επήλθε η αφύπνιση των λαϊκών στρωμάτων και διαμορφώθηκε το δημοκρατικό ιδεώδες. Συνάμα, όσοι σχημάτιζαν την κυβέρνηση, θα έπρεπε να διαθέτουν έστω τη μίνιμουμ λαϊκή έγκριση. Παρ' όλα αυτά ο Γ. Σωτηρέλης υποστηρίζει ότι η καθολική ψηφοφορία της περιόδου 1844-1862 παρέμενε μονομερής και ανολοκλήρωτη και προσπαθεί να εξηγήσει τους λόγους (= προβλήματα) για τους οποίους συνέβαινε αυτό, παρουσιάζοντας την ιδιάζουσα πολιτική πραγματικότητα της εποχής. Παραβλέπει τους ελάχιστους περιορισμούς και την κακή εφαρμογή της καθολικής ψηφοφορίας, αναδεικνύοντας την παράλληλη λειτουργία δύο νομοθετικών σωμάτων, της Βουλής και της Γερουσίας. Η δεύτερη με μέλη διορισμένα ισόβια από τον μονάρχη υποβάθμιζε και αποδυνάμωνε το νομοθετικό ρόλο της εκλεγμένης -από τον ελληνικό λαό- Βουλής. Ο δεύτερος και σημαντικότερος όμως λόγος ήταν η διατήρηση της τιμηματικής ψήφου κατά

τη διεξαγωγή των δημοτικών εκλογών καθ' όλη την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας. Επρόκειτο για πολιτική παρωδία που συνέβαλε στη διατήρηση πλουτοκρατικών και αριστοκρατικών αντιλήψεων αντίθετων με το δημοκρατικό ιδεώδες, αφού οι περισσότεροι Έλληνες πληρούσαν τις προϋποθέσεις, ώστε να συμμετέχουν στις κοινοβουλευτικές εκλογές αλλά κρίνονταν ανίκανοι να συμμετέχουν στις υποδεέστερες δημοτικές εκλογές (!), με συνέπεια την αμφισβήτηση της καθολικής ψήφου στην πράξη, ανεξάρτητα από αυτό που όριζε ο προοδευτικός εκλογικός νόμος του 1844. Ίσως τελικά οι φιλελεύθερες πολιτικές διαδικασίες και η λειτουργία κομμάτων να ήταν προϊόν μιας μικρής πολιτικής ηγετικής ομάδας, να μην ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και να αναπτύχθηκαν κατά μίμηση δυτικών προτύπων, τα οποία στην εφαρμογή τους παραμορφώθηκαν λόγω του μικρού βαθμού ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας. Πέρα όμως από τις επιδράσεις δυτικών προτύπων, ο κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα ρίζωσε και ακολούθησε τους δικούς του δρόμους, για να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες, τα προβλήματα και τα αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας. Εξάλλου, για την πολιτική ενεργοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού και για τη σταδιακή συγκρότηση ενός κράτους δικαίου, δεν θα αρκούσε μια διαδικασία μίμησης. Τα κόμματα αποτελούσαν αναγκαιότητα της εποχής και ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των ανθρώπων που τα συγκρότησαν. Πάντως, τα κόμματα αυτής της περιόδου δεν μπορούν να χαρακτηριστούν με σημερινούς όρους (αριστερά-δεξιά, προοδευτικά-συντηρητικά).

ΘΕΜΑ Δ1

Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων ήταν σημαντικό, δεν κλόνισε όμως την εθνική οικονομία, όπως συνέβαινε με τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις του 19^{ου} αιώνα. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα βγήκε ιδιαίτερα κερδισμένη από τον πόλεμο. Ενσωμάτωσε πλούσιες περιοχές (Ήπειρο, Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, Νησιά του Αιγαίου, Κρήτη) και εκατομμύρια νέους κατοίκους. Τα εδάφη της αυξήθηκαν κατά 70% περίπου (από 65.000 σε 108.800 τετρ. χλμ.) και ο πληθυσμός της κατά 80% (από 2.700.000 σε 4.800.000 κατοίκους). Το κυριότερο όμως ήταν οι νέες οικονομικές προοπτικές. *Ο D. Dakin αναφέρεται σε αυτές στο β' κείμενο: Το 1914 τα έσοδα της χώρας ήταν 204 εκ. δραχμές, εκ των οποίων τα 72 εκ., το 1/3 δηλ. περίπου προερχόταν από τις Νέες Χώρες.* Τα νεοαποκτηθέντα εδάφη ήταν ως επί το πλείστον πεδινά και αρδευόμενα, πράγμα που δημιουργούσε άριστες προοπτικές για τη γεωργική παραγωγή. *Τα 8.600.000 στρέμματα της Παλαιάς Ελλάδας, έγιναν 13.300.000 στρέμματα το 1914, ενώ η αξία της αγροτικής παραγωγής από 262 εκ. δραχμές το 1912 ξεπέρασε τα 400 εκ. το 1914. Η νέα κατάσταση όμως συνοδευόταν και από προβλήματα: Ο Α. Λιάκος στο α' κείμενο εντοπίζει ένα αναφορικά με την οικονομία των νέων επαρχιών (Θεσσαλονίκη, Γιάννενα, Φλώρινα, Σέρρες, Χίος, Μυτιλήνη κ.α'), που είχε αποκοπεί από τα οικονομικά και πολιτικά κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Μοναστήρι, Αδριανούπολη, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη χερσόνησος Τσεσμέ, Αϊβαλί, κόλπος Αδραμυτίου), στα οποία μέχρι τότε ήταν προσανατολισμένη. Για να ξεπεραστεί, θα έπρεπε τα νέα κέντρα να αναπροσανατολιστούν προς την Αθήνα, να συνδεθούν συγκοινωνιακά με αυτήν αλλά και μεταξύ τους. Το κύριο, βέβαια, πρόβλημα στις περιοχές αυτές ήταν η παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων, που*

δεν υπάγονταν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο σύμφωνα με το β' κείμενο. Στη σχετικά ομοιογενή Ήπειρο, για παράδειγμα, δίπλα στους 166.000 Έλληνες υπήρχαν, το 1914, 38.000 μουσουλμάνοι (αλβανικής κυρίως καταγωγής) και 10.000 χιλιάδες Εβραίοι και Βλάχοι. Στο τμήμα της ελληνικής Μακεδονίας η μουσουλμανική παρουσία (465.000) ήταν σημαντική έναντι του ελληνικού στοιχείου (528.000). Πολλοί μάλιστα από αυτούς τους μουσουλμάνους ήταν ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων, γεγονός που περιέπλεκε τα πράγματα στον αγροτικό χώρο. Ο Α. Λιάκος συμπληρώνει πως υπήρχε ακόμη μια μεγάλη εβραϊκή κοινότητα (περίπου 98.000 το 1912) στη Θεσσαλονίκη, στη δεύτερη πια μεγαλύτερη πόλη του ελληνικού Βασιλείου. Η κοινότητα αυτή πρωταγωνιστούσε στην οικονομία (αχθοφόροι, ψαράδες, πλούσιοι έμποροι, τραπεζίτες με διεθνείς διασυνδέσεις) και τον πολιτισμό της πόλης και είναι γνωστό ότι αντιμετώπιζε με επιφύλαξη τη νέα κυβέρνηση. Κατά τον D. Dakin το 1914 οι μη ελληνικοί ορθόδοξοι πληθυσμοί ήταν περίπου 750.000, ζούσαν κατά μήκος των νέων μακρών βόρειων συνόρων και συνιστούσαν δυνητικά μια νέα απειλή, σε ενδεχόμενο πολέμου, γεγονός που γεννούσε ανησυχίες αναφορικά με τη θωράκιση (= προστασία) της βόρειας μεθορίου. Παρά τα προβλήματα όμως, η Ελλάδα έγινε υπολογίσιμη πλέον δύναμη και η εμπιστοσύνη που ενέπνεε στις αγορές χρήματος και πιστώσεων αυξήθηκε σημαντικά. Η χώρα ήταν έτοιμη να αφιερωθεί στο δύσκολο έργο της ενσωμάτωσης των νέων περιοχών, όταν ξέσπασε, το καλοκαίρι του 1914, ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος.